

MOĞOLLARIN ANADOLU'YU İSTİLASI SONRASI BATI ANADOLU'DA TÜRKMEN TARZINDA ŞEKİLLENME

Şakir TURAN*

Özet: XIII. Yüzyılda Moğol istilasıyla başlayan hareketlenme uçlardaki Türkmen nüfusunun hızla artmasını sağlamıştır. Zulümden kaçan Türkmenleri kendi himayelerine alan Beyler nüfuzlarını gün geçtikçe artırmışlardır. Anadolu'nun uçlarında yerleşen Türkmenler, milli kimlik ve kültürlerini buraya taşıyarak, hayat tarzlarını devam ettirmişlerdir. Meydana getirilen beylikler buralarda müesseseler inşa ederek uçların Türkmen tarzında yeniden şekillenmesini sağlamış, Batı Anadolu coğrafyasını kendileri için vatan haline dönüştürmüşlerdir.

Anahtar Kelimeler: Moğol İstilas, Türkmen, Uç, Batı Anadolu, Ahi,

THE EMBODIMENT IN THE TURKMEN GENRE IN THE WESTERN ANATOLIA AFTER THE MONGOLIAN INVADE OF ANATOLIA

Abstract : The movement which had started with the Mongolian invade in XIII. century brought about the rise of Turkmen population in the frontiers. The lords who get the control of the Türkmens that escape from the Mongolian oppression increased their influence. The Türkmens who settled to the frontiers of Anatolia kept up their life style by carrying their national identity and culture here. The seigniories established brought about the re-embodiment of the frontiers by constructing institutions and resolved the Western Anatolian territories as their homeland.

Keywords : Mongolian İnvason, Türkmen, Frontier, Western Anatolia, Ahi.

GİRİŞ

Anadolu'daki Türk iskânı uzun tarihi bir süreç içerisinde gerçekleşmiştir. Başlangıçta Bizans'ın kontrolünde gerçekleştirilen bu iskânlar, Abbasilerle birlikte Türk komutanların uçlarda görevlendirilmeleri şeklinde devam etmiştir. Tuğrul ve Çağrı Beylerin akınlarıyla iyice keşfedilen Anadolu Türkmenlerin sığınağı haline gelmiştir. Türkmenlerin yoğun bir şekilde yönlendirildiği Anadolu topraklarında Malazgirt Zaferi sonrasında Türkmen devletleri kurulmaya başlamıştır. Doğu ve Orta Anadolu'da kurulan bu devletlerin Türkmen kitlelerini himayesi, bölgedeki Türkmen yoğunluğunu daha da artırmıştır. Doğu ve Orta Anadolu'da bu şekilde gerçekleşen Türkmen yerleşmeleri, Türkiye Selçuklularının kurulması ve Türkmen Beylerinin uçlara gerçekleştirdikleri akınlarla kısmen de olsa batıya doğru yönelmeye başlamıştır.

XIII. yüzyılın ilk yarısında Anadolu'nun Doğu ve Güneyinde ciddi bir kargaşa hâkimdir. Moğol istilası önünden kaçan topluluklar burada yerleşmişlerdir. Türkiye Selçuklu idaresi ise bu toplulukların iskânında yetersiz kalmaktadır. Türkmenlerin söz konusu yüzyılda Doğu ve Güneyden ilk hareketlenmelerinde Türkiye Selçuklu idaresinin kötü yönetimi ve neticesinde ortaya çıkan Babai isyanları tesirli olmuştur. Babai şeyhlerinin artan şöhretleri, müritlerinin sayılarının hızla artması, Selçuklu idarecilerini endişelendirmektedir. Selçuklu idarecilerinin bu endişeleri Türkmen kitleler üzerinde baskıyı artırırken onları canlarından bezdirir hale getirmiştir.

Babai isyanlarının sonucunda meydana gelen Moğol istilaları da, Türkmenlerin uçlara doğru yönelişinde en önemli etkenlerdendir. Ahi ve Türkmenlerin öldürülmeleri, mallarının müsadere edilmesi, ağır vergiler yüklenmesi, tekkelerine el konulması onları zor duruma sokmuş çareyi uçlara doğru kaçmakta bulmuşlardır.

MOĞOL İSTİLASI SONRASI BATI ANADOLUDA DEMOGRAFİK VE ONOMASTİK DEĞİŞİM

Uçlarda Yerleşmeyi Gerektiren Sebepler

XIII. yüzyılın ilk yarısında Moğol istilası önünden kaçan topluluklar Uçlarda yerleşmişlerdir. Hızla gelişen bu durum karşısında Türkiye Selçuklu idaresi iskânda yetersiz kalmıştır. Bu süreçteki ilk hareketlenmelerde Türkiye idaresinin kötü yönetimi ve yönetimin tetiklediği Babai isyanları tesirli olmuştur. Bölgede Babai nüfuzunun hızla artması, Selçuklu idarecilerini tedirgin ederken bu tedirginliğin yansması Türkmenler üzerinde baskıların daha da artması şeklinde olmuştur.

İsyanlar sonrasında meydana gelen kargaşa ortamı Moğol istilalarına davetiye çıkarmıştır. İstila kendisini Ahi ve Türkmenlerin öldürülmeleri, mallarının müsadere edilmesi, ağır vergiler yüklenmesi, tekkelerine el konulması şeklinde göstermiştir

Moğol istilasıyla birlikte, Selçuklu sultanları geri planda kalmış ve varlık gösterememişlerdir. Devletin nüfuzunu ortaya koyamaması, Moğol kumandanlarının ve onlar adına hareket eden Selçuklu idarecilerinin zulümlerini artırarak devam ettirmelerini sağlamıştır. Anadolu'da Moğol nüfuzunun azaldığı dönemlerde malları yağmalanan, öldürülen Türkmenler isyan hareketlerini başlatmışlardır. Aksaray ve Ereğli çevresinde Moğol nüfuzuna ve Moğol yanlısı Selçuklu idaresine karşı en önemli güç Karaman Türkmenleridir. Bu süreçte bölgede Türkmen direnişi her fırsatta meydana getirilmiştir. Moğol komutanlarından Kongurtay, bölgedeki direnişi kırmak üzere Aksaray'a gelmiş, burada çok şiddetli bir kuşatma meydana getirmiştir. Aksarayı, bu kuşatmayı kıyamet günü kalabalığına benzetmekte ve bu esnada öldürülen ve esir edilen

* Dr. Dumlupınar Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü

Türkmenlerin sayısını altı bin olarak vermektedir. Geyhatu dönemindeki isyanlarda da aynı şiddet ve baskı uygulanmış, bölgedeki Türkmen nüfuzu kırılmaya çalışılmıştır. Moğol askerlerinin Ereğli ve çevresini yakıp yıkmasından sonra Türkmenler sarp ve himaye görecekleri yerlere doğru kaçarak kurtulmaya çalışmışlardır. Geyhatu İçel, Beyşehir, Denizli, Muğla bölgelerindeki Türkmen yoğunluğundan endişe duyarak geniş bir bölgede Türkmen kıyımını başlatmıştır. Aksaray, Türkmenlerden bazılarının evlerini terk ederek mağaralarda gizlendiklerini, bazılarının ise vahşi hayvanların ve yırtıcı kuşların yiyeceği olduğuna dikkat çekmekte, Türkmenlere uygulanan vahşiyane tutumun bir zerresini rüyada görmeye bile tahammülünün olmadığını zikretmektedir.

Moğol istilası öncesinde uçlarda Meliklik tarzında idarelerini sürdüren Türkmen Beyleri istila ile birlikte zulümden kaçan Türkmenlerin hamisi durumuna gelmiştir.

Batı Anadolu'da Demografik ve Onomastik Değişimin Başlaması

XIII. yüzyıl Batı Anadolu'sunun demografik ve onomastik yapısı hakkında net bilgileri ortaya koyabilmek oldukça güçtür. Bu dönemin nüfusu hakkında, bu süreçte meydana getirilen müesseselerden ve sonraki dönemlere ait bir takım verilerden yola çıkarak bazı değerlendirmeler yapabilmek mümkün olacaktır. Nitekim bir coğrafyanın vatan olabilmesi, üzerinde yaşayanların o toprakta bıraktıkları izlere bağlıdır. Cami, han, hamam, çeşme, zaviye, saray, köprü vs. gibi maddi eserlerin yanında yer isimleride bu hususta çok önemlidir. Maddi unsurlar zamanla yok olur veya edilirken köylerin, ırmakların, denizlerin,dağların isimleri hafızalardan kolay kolay silinemez.

Bizans kronik yazarı Akropolites, Batı Anadolu'nun Türkleşmesinin daha çok Moğol istilası sonrasındaki dönemde gerçekleşen göçlerle sağlandığını belirtmektedir. XIII yüzyılın ikinci yarısından itibaren Doğu ve Orta Anadolu bölgesini zapteden Moğollar bölgede büyük tahribat yapmışlardır. 1530 tarihli Doğu ve Orta Anadolu ile Batı Anadolu illerinin muhasebe-i vilayet-i Anadolu defterlerini karşılaştırdığımızda henüz Orta ve Doğu illerinin, bu dönem zarfında bölgede nüfusa etki edecek diğer olayları da dikkate aldığımızda bile, Moğol badiresini üzerlerinden atamadıkları görülmektedir. Sözkonusu tarihte Kayseride 8917 hane müslim nüfus yaşarken 2003 hane gayri müslim gebran nüfus(387 Numaralı Muhâsebe-i Vilayet-i Karaman ve Rum Defteri, I, (937/1530), 1996). Bayburt'ta 7387 hane müslim nüfustan, 5169 hane gayri müslim (Gebran) (387 Numaralı Muhâsebe-i Vilayet-i Karaman ve Rum Defteri, I, (937/1530), 1996). Sivas'ta ise 5902 hane müslim nüfustan 978 gayri müslim (Gebran) yaşamaktadır(387 Numaralı Muhâsebe-i Vilayet-i Karaman ve Rum Defteri, I, (937/1530), 1996). Aynı dönemde Hüdavendigâr livasında ise 31645 hane müslim 117 hane ise gayri müslim (Yahudi) yaşamaktadır(166 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530), Ankara, 1995). Yine aynı süreçte Koca-ilinde(438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri II (937/1530), 1994).ve Sultanönünde ise gayri müslim nüfus görünmemektedir(438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri II (937/1530), 1994). Bu dönemde Hamid'te, 21923 müslim hane, 375 gayri müslim (Gebran) hane bulunmaktadır. Hamid İli içerisinde gayri müslim nüfusun dağılımı ise daha çok Burdur ve Uluborlu'da yoğunlaşmaktadır(438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri II (937/1530), 1994). Kütahya merkezde ise 40182 hane müslim nüfusa karşılık 377 hane gayri müslim (Gebran) nüfusun yaşadığı görülmektedir(438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri II (937/1530), 1994).Doğu bölgelerinin daha önce İslamlaşmasına rağmen bahsimize konu olan göçlerin ve diğer sebeplerin tesirleriyle(Doğu ve Orta Anadolu'da Safevi tarikatın mensup dervişlerin propaganda faaliyetleri Türkmen tarikatları etkilemiştir. Safevi devletinin kuruluşunda Anadolu'dan göçen Türkmenlerin tesirleri büyük olmuştur. Nitekim Gelibolulu Mustafa Alî Efendi bu süreçte onbinlerce Türkmenin bölgeden ayrıldığını ifade etmektedir. Bkz. Sümer,F.(1992)Safevi Devletinin Kuruluş ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü, Ankara.)Batı Anadolu'nun daha fazla Müslüman nüfus barındırmaya başladığı görülmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında ise XIII. yüzyılda Moğol istilası sonrasında gerçekleşen Türkmen göçlerinin tesiri büyüktür.

XIII. asrın ortalarından itibaren Moğol istilasının Ahi ve Türkmenler üzerine meydana getirdiği baskı ve zulüm, onların yerlerini ve yurtlarını terk ederek uç'lara doğru çekilmelerini sağlamıştır. Bu süreçte Orta Anadolu bölgesi tam manasıyla haraBey'e dönüşmüştür(Sümer, 1970)

Güneyde ise istiladan kaçan kırkbin evden daha fazla Türkmen, Memluk Sultanı Baybarsa sığınmıştır. Baybars ise bu Türkmenler'i Gazzeden Antakya'ya kadar olan mıntikalarda yerleştirmiştir(Sümer, 1970)

İşyerlerine, tarlasındaki hasadına, tekkelerine el konulan, hatta vergileri karşılığında çocukları bile rehin alınan, Moğol baskılarıyla iyice çaresizleşen Ahi ve Türkmenler, uç'lara doğru hızla ilerlemişlerdir(Lindner, 2000). himaye gördükleri Bey'ler etrafında toplanarak kendilerini muhafazaya çalışmışlardır. Anadolu'nun fethedilmemiş uç'larına doğru yönelerek öncelikle ihtiyaçlarını gidermeye çalışmışlardır. Bizans, Moğolların başa çıkılmaz baskılarından kaçıp uç'lara yerleşen Türkmenler'i başlangıçta görmezden gelirken, daha sonra hızla yerleşen Türkmen nüfusun yoğunluğu karşısında engelde olamamıştır.

Balıkesir ve Çanakkale çevresine Danişmend ailesinden uç Beyler'i yerleşerek Türkmenler'i himaye etmeye başlamışlardır. Gazilik anlayışına sahip bu Bey' ler, Orta Anadolu'da Moğol baskısı altında ezilmiş çaresiz Türkmenler'in ihtiyaçlarına cevap vererek onları yer ve yurt sahibi yapmışlardır. Bu ise Danişmend İlindeki Türkmenler'in hızlı bir şekilde buralara doluşmalarını sağlamıştır. Öncelikli olarak ihtiyaçlarının giderilmesinden başka bir şey düşünmeyen Türkmenler gerekli zemin hazırlandığında ise fütuhata dahil olmuşlardır(Uzunçarşılı, 1988). Karesi bölgesinde bu süreçteki Türkmen sayısı ile ilgili kesin rakamları verebilmek mümkün olmamakla birlikte bazı ipuçları bölgedeki yoğunluğu göstermesi açısından önemlidir. Nitekim İbni Batuta, bölgeyi ziyaretinde kendisinin bir Ahi zaviyesinde misafir edildiğinden ve Türkmenler'in şehirde bir camii inşasını bitirmeye yaklaştıklarından bahsetmektedir(İbn Batuta, 1995).

Bunun yanında 166 numaralı 1530 Muhasebe-i Vilayeti Anadolu Defterinde Oğuz boylarından Kayı, Kınık, Çepni, Avşar, Bayad, Bayındır ismini taşıyan köylere rastladığımız gibi şehirde Ahilik kültürünü hatırlatan Debbağlar mahallesi ve dört tane Ahi Zaviyesi bulunmaktadır(166 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530), 1995). Ahi ve Türkmenler Karasi topraklarına yerleştikten hemen sonra zaviyelerini meydana getirmişler ve bu çabalarını artarak devam ettirmişlerdir. İbn-i Batutada bir Ahi zaviyesinde misafir edilirken ilerleyen yıllarda bunun sayısı giderek artmıştır. Nitekim toplulukların bir yerleşim yerinde müesseseler meydana getirebilmeleri, onların bölgedeki yoğunlukları ile ilgilidir. Her ne kadar XIII. yüzyılda Balıkesir ve çevresindeki Türkmenler'in sayıları hakkında kesin bilgileri ortaya koyamamakta onların müesseseler meydana getirebilecek kudrette oldukları aşikardır.

İstila ile harabe durumuna gelen Orta Anadolu, Söğüt ve çevresinde Türkmen yoğunlaşmasını sağlamıştır. I. Alaaddin Keykubadın iskan siyaseti gereği Orta Anadolu'ya getirilen Kayılar bir müddet burada yerleşmişlerdir(Uzunçarşılı, 1988). Bu süreçte Moğol istilası ve Selçuklu idaresinden duyulan rahatsızlıklar Türkmenler'i isyana sevk etmiştir. Bu isyanların sert bir şekilde bastırılmaya çalışılması ise Orta Anadolu'daki Türkmenler'in uç'lara doğru büyük bir nüfusla yönelmelerini sağlamıştır.

Kayı aşiretinin Söğüt bölgesine yerleşmesi konusunda kaynaklarda birbirinden farklı rivayetler zikredilmektedir. Şükrullah, Ertuğrul Bey'in Bizans sınırlarındaki ilerleyişini bu yerleşmede ele alırken(Şükrullah, 1949). Aşıkpaşazade, Ertuğrul Bey zamanında cenk ve cidalin olmadığı ve Söğütün aşirete yurt, Domanıç ve çevresinin ise yaylak olarak verildiğini haber vermektedir(Aşıkpaşazade, 1949).

Kayı Beyler'inin uç'larda dirayetli bir yönetim sergilemeleri çevredeki Türkmenler'in bölgede yoğunlaşmasını sağlamıştır. Moğol baskısından kaçan Türkmenler buraları sığınacak limanlar olarak görmüşlerdir. Türkmenler'in Osmanlı topraklarında birleşmelerinde etkili unsurların başında Moğol istilası gelmektedir. Nitekim Geyhatunun Ereğli ve çevresinde meydana getirdiği katliam kalabalık Türkmen güruhunu bu yöne sevk etmiştir. Türkmenler'in arasında yakınlıkların bulunması, bu toplanmayı kolaylaştıran etkenlerdendir. Muhtemeldirki Geyhatunun Ereğliden sürdüğü Türkmenler ile Söğüt çevresinde yerleşen Türkmenler'in birbirleriyle ünsiyetleri olmalıdır.

Uç'lardaki Türkmen nüfusun etkili olduğu yerleşim yerlerinden olan Beyşehir ve Seydişehir çevrelerinde ise İlk Türkmen yerleşmelerinin ne zaman gerçekleştiği henüz tam olarak belirlenememekle birlikte bölgede Oğuzlar'ın değişik boylarına mensup 20.000 Çadır Türkmen'in bulunduğu belirtilmektedir(Togan, 1981). Muhtemelen 100.000 civarında Türkmen'in bölgede yerleştiği anlaşılmaktadır.

1288 yılına ait bir kale kitabesinden anlaşıldığına göre " Emir-i Kebir-i Muazzam" ünvanıyla Eşref Bey adındaki Türkmen Bey'inin buradaki Türkmen gurupları himaye ettiği anlaşılmaktadır(Kofoğlu, 1995). Bölgedeki Türkmenler bir takım Türkmen ittifakları içerisinde olarak Moğollara karşı ciddi bir Türkmen birlikteliği meydana getirmişlerdir. Daha sonraki süreçte bölgedeki Türkmenler'in nüfus ve nüfuzu daha fazla artmış olmalıdırki Moğollar tarafından öldürülen maktul hükümdar III.Gıyaseddin'in annesi çocuklarını saltanat naipliğini Eşrefoğlu Süleymana bırakmıştır(Kofoğlu, 1995).

Havası, yeri ve suyunun güzelliği ile dikkat çeken Isparta ve havalisine Türkmen nüfusunun ilk yerleştirilmesiyle ilgili olarak Münecimbaşı, III. Kılıçarslan dönemine işaret etmektedir (Münecimbaşı, 1995).Bölgeye Türkmenler'in yerleştirilmeleri ise I. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde gerçekleştirilmiştir. Hamid Bey idaresindeki değişik Oğuz boylarına mensup Türkmen guruplar Antalya ve havalisine yerleştirilmişlerdir. XVI. yüzyıla ait tahrir defterlerinde Oğuz boylarının isimlerini taşıyan köyler tesbit edilmiştir (Sümer ,1992). Salur, Dodurga, Eymir, Yüreğir, Afşar, Bayındır, Çavundur, Dodurga, Salur, Kayı köylerinden başka 17 Ahi zaviyesi, 1 Ahi mescidi, 2 Ahi hamamı, 1 Ahi çiftliği, 1 Ahi tekkesi, 4 Debbağ mahallesi, bulunmaktadır(438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri I (937/1530), 1994). Bölgedeki Türkmenler'in tesiri özellikle Anadolu'nun tamamen Moğol nüfuzu altına girmesiyle dahada artmıştır. Nitekim Selçuknamede Aydın, Saruhan, Menteşe, ve Osmanlı Beyler'inin Hamid Bey'ine bağlı oldukları belirtilmektedir.

Denizli ve çevresinde Ahi ve Türkmenler'in yoğunlaşmasının en etkili nedenlerinden birisi Moğolların Kayseride mevcut bulunan askeri ve ekonomik gücü kırmalarıdır. Buradan kaçan Ahi ve Türkmenler özellikle Denizli civarına yerleşmişlerdir. Çünkü burada Türkmenler'i muhafaza edebilecek nüfus bulunmuştur. Nitekim Ahi Evren tutukluğu sonrasında ilk olarak Denizliye çağırılmıştır(Bayram,1991).

Ebu Said Denizli, Antalya ve Isparta çevresinde 200.000 çadır Türkmen'in yaşadığını haber vermektedir. Bu ise bölgede tahmini olarak 1000.000 Türkmen'in yaşadığı anlamına gelecektir(Sümer,1992).

Muğla ve çevresindeki Türkmen yoğunluğu ve bölgeye geliş süreçleri ile ilgili farklı bilgiler bulunmaktadır. Bu konuda Aşıkpaşa, Menteşin Hacı Bektaşın kardeşi olduğunu ifade ederek Horasandan itibaren başlayan ve Orta Anadolu merkezli bir süreci ifade etmeye çalışmaktadır. C. Chen'de bölgedeki yoğunlukta Orta Anadolu'ya vurgu yapmaktadır. Denizli ve çevresindeki Türkmenler üzerine gerçekleştirilen siyasi ve askeri baskılar buralarda kümelenen Türkmenler'i daha uç'lara doğru yönlendirmiştir. Nitekim Moğol istilası ile virane haline gelen Orta Anadolu'dan kaçan Ahi ve Türkmenler'in Uç'lardaki bir başka iskan yeri ise Muğla ve çevresi olmuştur. Menteşe Livasının 1530 kayıtlarında 26 tane Ahi Zaviyesinin, 3 tane Ahi Mescidinin var olduğu görülmektedir. Bunun yanında bölgede Oğuz boylarından Afşar,Bayındır, Döğer, Kayı, Kınık adlarını taşıyan köylerin bulunması Türkmen varlığını göstermesi açısından önemlidir(166 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530), 1995).

Uç'larda Türkmen nüfusunun oluşumunda etkili unsurlardan biriside Alaaddin Keykubadın iktidarında gerçekleştirilen iskan faaliyetleridir. Bunlardan birisi yoğun Türkmen nüfusuyla dikkat çeken Kastamonu bölgesidir. Ebu Said bölgede 100.000 çadır Türkmen hanesinin yaşadığını haber vermektedir. Bu ise Kastamonu çevresinde tahmini 500.000 nüfusun yaşadığı anlamına gelecektir(Sümer,1992).

Kastamonu Livasının 1530 kayıtlarında Oğuz boylarından Afşar, Bayındır, Beydili, Çepni, Kayı, Kınık, Salur, Üreğir isimlerini taşıyan yerleşim birimlerine rastlanılmaktadır(438 numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri II (937/1530), 1994)

Diğer taraftan iskanların gerçekleştiği diğer bir yer ise Manisa, Aydın , Kütahya çevresidir. Selçuklu Sultanı Celaleddin Harezmsahla gerçekleştirdiği mücadele sonrasında Harezem emirleriyle birlikte bazı Türkmen Beyler'ini Anadolu'nun değişik yerlerinde iskan etmiştir. Nitekim Manisa ve Kütahya bölgelerinde Harezem isimlerini andıran ifadeler bulunmaktadır(Uzunçarşılı, 1988).

Muhtemelen onlarla birlikte bazı Türkmen Beyler'ide bu bölgelere yerleştirilmişlerdir. Nitekim Manisa'nın 1530 kayıtlarında Bayındır, Bayat ve Kınık köylerinin yanında Ahi köyü, Ahi mahallesi, Bektaş köyü, Bektaş mahallesi, Debbağ mahallesi gibi kayıtlara rastlanılmaktadır(166 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530), 1995).

Aynı tarihte Aydın'da Avşar, Bayındır ve Kayı köylerinin yanında, 17 Ahi zaviyesi, Ahi çeşmesi, Debbağ mahallelerine rastlanılmaktadır(166 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530), 1995).

Kütahyada ise, 15 Ahi zaviyesi, 18 Ahi çiftliği, 4 Ahi mahallesi, 3 Ahi mezarı bulunmaktadır. Bunun yanında Oğuz boylarından Alayunt, Avşar, Beğdili, Çepni, Döğer, Kınık, Kayı, Salur, Dodurga köylerine rastlanılmaktadır(438 numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri II (937/1530), 1994).

Diğer taraftan Ebu Said, Kütahya ve Eskişehir bölgesinde 30.000 çadır Türkmen'in bulunduğu bahsetmektedir. Bu ise bölgede tahmini 150.000 Türkmen'in yaşadığı anlamına gelecektir. 1451 tarihli Aydın tahririnde şehrin yedi mahalleden oluştuğu görülmektedir. 1529 kayıtlarında ise meydana getirilen dört zaviyeden üçünün Ahi Zaviyesi olması dikkat çekmektedir(Emecen, 1991).

Bu tür teşkilatların bir anda meydana getirilemeyeceği düşünülse bu süreçte Ahi ve Türkmenler'in bölgedeki nüfusunu göstermesi açısından fikirler verebilecektir.

MOĞOL İSTİLASI SONRASI BATI ANADOLUDA MİMARİ DEĞİŞİM

Orta ve Doğu Anadolu'da Değişimin İlk Örnekleri

Türkler'in Anadolu'ya yerleşme aşamaları, Menâkıb-ı Hacı Bektaş Veli'de üç ana merhalede gösterilmiştir. İslami dönemde gerçekleşen bu yerleşmeler aynı zamanda sahip olunan bir takım mimari özelliklerin nakli anlamına gelecektir. Dolayısıyla bu aşamalarla Türkmenler'in bu süreçten önceki dönemlerde kazanmış oldukları birikim belki küçük değişimlerle Anadolu'ya aktarılacaktır. Bu aşadan Anadolu'nun mimari olarak değişimine katkı sağlayacak köprülerden birisi Türkmenler'in Abbasiler döneminde Sığur vilayetlerine yerleştirilmeleridir. Bu aşamada kısmi de olsa bir takım değişikliklerin sağlanacağı aşikardır. Türkmenler'in kitleler halinde Anadolu'ya yerleşmesi ve kendilerine ait çok özel mimari eserlerini ortaya koymaları daha çok askeri yerleşme sonrasında olacaktır. Büyük Selçuklular'ın Anadolu'yu fetihleri ile başlayan bu aşama, özellikle Tuğrul Bey ve Alpaslan dönemlerinde yoğunlaşacaktır. Bu süreçte Türkmenler Anadolu'ya kitleler halinde girmeye başlayacaklardır. Anadolu'ya gelen Türkmenler, çeşitli yerlerde Beylikler meydana getireceklerdir. Türkmen Beyler'i Anadolu'da eski kazanımlarıyla birlikte yeni bir tarz oluşturarak kendilerine ait ilk mimari eserlerini meydana getirmişlerdir. Bu dönemde sanatın her alanında, özellikle cami mimarilerinde Türk dünyasından getirilen en güzel örnekler Anadolu'da nakşedilmiştir. Mimarideki bu değişim, Yesevi dervişlerin Anadolu'ya gelmesiyle artarak devam ederken, Türkmenler'in Moğol istilası sonucu uç'lara doğru kaçmalarıyla en ucra yerlere kadar ulaşmış ve onların birikimleri buralarda nakşedilmiştir.

Türk mimarisinde bu sürece gelinceye kadar kazanılan deneyim, Anadolu'da kurulan Beylikler eliyle bu coğrafyaya aktarılmıştır. Bu süreçte Anadolu'da kurulan camilerin ilki kabul edilen ve Artuklu yapısı olarak zikredilen "Diyarbakır Ulu Camii" bunun en güzel örneğidir. Genel olarak bütün Artuklu camiilerinde Büyük Selçuklu mimarisine dayanan karakteristik plan ve mimari özelliklerinin, daha sonra devam eden hususi usulları hakim olmuştur(Aslanapa, 1973).

Artuklulardan başka Orta Anadolu'da kurulan Danişmendliler'in inşa ettikleri camiler her ne kadar orijinal hallerinde bulunmasalarda küçük farklılıklarının yanında Selçuklu uslubunu korumuştur. Selçuklu kervansarayındaki gibi tonozların keşiştiği boşlukları camilerde, ortadaki küçük kubbeler kapatılmaktadır. Danişmend bölgesindeki eserlerden olan "Kölük Camii"nin mozaik çini mihrabı, Konya Alaeddin Camiindeki önce yapılmasına rağmen daha zengindir. Sivas Ulu camiindeki "birbirini kesen sekizgenlerden oluşan geometrik örgü motifleri" genel benzeşimin yanında özel detaylar olarak, Karahanlılardan itibaren gördüğümüz Türk motifleri, göçün mimari'ye yansımalarının en önemli örnekleri olarak dikkatimizi çekmektedir.

Erzurum ve çevresindeki Saltuklu, Erzincan ve Divriği çevresindeki Mengüçük eserlerinde, Türk sanatının değişik dönemlerinden bir çok örneği genelde ve özelde görebilmekteyiz. Mengüçüklerin yaptırmış olduğu en eski camiilerden olan

“Divriği Kale Camii'nin” kitabesinde usta adı olarak “Meragalı Hasan bin Firuz”un ismi geçmektedir. Bu kayıt eserin mimarının Azerbaycan'dan geldiğini göstermesi açısından önemlidir(Aslanapa,1973).

Konyada XII. y.yıl ortalarında yapıldığı düşünülen ve en eski Selçuklu Selçuklu Camii olarak kabul edilen Alaaddin Camii'nin kitabesinde Usta adı olarak “Mengiberti el- Hacc el- Ahlatı” ismi zikredilmektedir. Ahlatlı Mengiberti usta Büyük Selçuklu ve Artuklu camiielerinde görülen klasik Türk Camii tarzını Konyada Türkiye Selçuklular'ına aktarmaya çalışmıştır(Aslanapa, 1993).

XIII. y.yıl başlarına rastlayan Akşehir Ulu Camiinde Develi Ulu camiine yakın bir plan uygulanarak uç'lara doğru mimari bağlantılar oluşturulmaya çalışılmıştır.

Batı Anadolu'da Mimari Değişimin Başlaması

1243 Köseadağ Muharebesi sonrasında önemli Türkmen şehirlerinin Moğollar tarafından yağma edilmesi uç'lara doğru hareketlenmeyi meydana getirirken buralarda kendilerine ait yeni bir mimari doku meydana getirmeye başlamışlardır. Moğol istilasıyla uç'lara doğru yerleşen Türkmenler Kütahya ve çevresinde Germiyan, Eğridir ve çevresinde Hamid, Beyşehir ve çevresinde Eşref, Muğla ve çevresinde Menteşe, Birgi ve Selçuk çevresinde Aydın, Manisa ve çevresinde Saruhan, Balıkesir ve çevresinde Karasi, Söğüt ve Bursa çevresinde Osmanoğulları beyliklerini meydana getirerek mimari birikimlerini kendi adlarına meydana getirdikleri beyliklerinde devam ettirmişlerdir.

Moğol istilasının ağır baskısından kaçarak Uç'lara sığınan guruplardan olan Menteşe Türkmenler'ide bu mimari mirası kendi coğrafyalarına taşımışlardır. Menteşe Türkmenler'inden olan Ahmet Gazi'nin Milas'ta yaptırdığı Ulu Camii bu mirası taşıması bakımından önemlidir. Plan olarak Selçuklu Camii geleneğini devam ettiren bu eser mimarının nakliyle alakalı en güzel örneklerdendir. Bölgedeki Selçuklu tarzı mimari hava uzun yıllar devam etmiş, 1404 'lü yıllarda bile meydana getirilen camilerde, bu hava hissedilmiştir. İlyas Bey tarafından Balatta inşa edilmiş olan Cuma camiinde bu durum açıkça hissedilmektedir.

İbn-i Batuta Karasi Türkmenler'inin yaşadığı Balıkesir ve çevresini ziyaretinde şehirde büyük bir camiin olmadığından bahsederken, o dönemde inşasının bitmeye yaklaştığı şehrin dışındaki bir camii'de haber vermektedir. Meşhur seyyah bu ziyareti esnasında Ahi Sinan adında bir zaviyede misafir edilmiştir(Ibn Batuta, 1995).

Diğer taraftan kare mekan üzerine Türk üçgenleri ile dikkati çeken ve Kütahya Ahilerinden Şeyh Mehmed tarafından yapılan Kurşunlu Camii'de bağlantıyı kurması açısından önemlidir.

Manisada İshak Bey tarafından inşa edilen medrese ve türbe ile birlikte külliye tarzında meydana getirilen Ulu Camii, plan itibariyle Artukluların Silvan'da ve Kızıltepede 1204'te meydana getirdikleri Ulu Camiieleriyle benzerlik teşkil etmektedir. Diğer taraftan Aydınoğlu Mehmet Bey tarafından Birgi'de inşa edilen Ulu Camii, Firuze ve koyu mor renkli, geometrik yıldız ve geçmelerden örneklerin hakim olduğu mozaik çinili mihrabıyla ve ceviz ağacından panolarla çivisiz geçmeli minberiyle, Selçuklu tarzını buraya taşımıştır(Öney, 1998).

Anadolu'da XIII. yüz yıldan itibaren görülmeye başlayan “Ağaç Direkli ve Ahşap Tavanlı Camii” yapma geleneği muhtemelen yine göçlerle izah edilebilecektir. Bu tarz eserlere Gazneli Mahmudun “ Arasü'l-Felek Camii” ile Karahanlıların Semerkant, Buhara gibi Türkistan şehirlerinde rastlanmaktadır. Ağaç direkli ve ahşap tavanlı olarak inşa edilen bu tarz Anadolu'da devam ettirilmeye çalışılmıştır. Afyon Ulu Camii, Sivrihisar Ulu Camii, Ankara Aslanhane Camii, Beyşehir Eşrefoğlu Camii, Ayaş Ulu Camii bunun en güzel örneklerindedir.

I. Alaaddin Keykubad tarafından Kastamonu bölgesinde iskan edilen Hüsameddin Çoban ve oğulları, XIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Muğla ve havalisinde Denizli dağları arasında kümeleşen Menteşeoğulları Türkmenler'i bölgelerinde himaye etmişlerdir. Bölgeye yerleşen Türkmenler zamanla kendilerine ait eserleri buralarda meydana getireceklidir. Türkistan şehirlerinde sıklıkla görülen ağaç direkli ve ahşap çatılı camii örneklerinin Orta Anadolu ve ve İç Batı Egenin dışında Uç'lardada görülmeye başlaması Türkmen göçlerinin mimariye tesirini göstermesi açısından önemlidir. Bu konuda Kastamonu yakınlarında, Kasaba köyünde Emir Mahmud Bey'in inşa ettirdiği direkler üzerine ahşap örtülü Camii ve güneyde Menteşe Türkmenler'inin yerleştiği Milas'ta meydana getirilen Hacı İlyas Camii düz ahşap çatılı ve bütün cepheyi kaplayan kiremit örtüleriyle en güzel örnekleri teşkil etmektedir.

İrandan Türkistana kadar olan geniş bir coğrafyada kullanılmakta olan, içerisinde Cuma ve Bayram namazı kılınmayan küçük mahalle camileri yapma geleneğinde, bu mimari aktarımın sonucu olsa gerektir. Nitekim Anadolu'da bu yüzyılda aynı maksatla bir çok örneklerinin yapıldığı görülmektedir. Diğer taraftan Anadolu'daki Kümbet ve Türbelerde mimari bakımdan Büyük Selçuklu kümbetlerinin süslemeleri aynen tekrarlanmıştır. İlk zamanlarda tuğladan veya taştan, sonradan yalnız taştan yapılmaya başlanmıştır. Özellikle tuğla kümbetlerde Azerbaycan Marega bölgesinin tesiri büyüktür. Türkistan coğrafyasının orijinal ürünlerinden olan Kümbetler'in Doğu Anadolu'dan başka Batıda da görülmeye başlaması, eski Türk sanatının bütün özellikleriyle uç'lara nakşedilmesi açısından önemlidir. Hamidoğlu Mübarizü'd-din Mehmed Bey tarafından inşa edilen, kesme taş ve sekizgen gövde üzerine meydana getirilen kümbet bunun en önemli örneklerindedir.

Çeşitli öğretim müesseselerini içine alan medreseler, ilk olarak XII. yüzyıldan itibaren Anadolu'da, Danişment ve Artuklu coğrafyasında görülmeye başlamıştır. Kubbeli ve eyvanlı olarak geliştirilen medreselerde Türk sanatının tarihi dinamizmi gözlenmektedir. Anadolu'da Türk mimarisinin ürünü olarak gelişen kubbeli medreseler Danişmentlilerden Selçuklular'a geçerek hızla yayılmış ve sonraki mimari çalışmalara temel teşkil etmiştir. Doğu, Güney ve Orta Anadolu'da Türk sanatının

en ince ayrıntılarına kadar yansıtıldığı Medreseler Moğol istilası sonrasında uç'larda da kendisini göstermeye başlamıştır. Hamid Türkmenler'inin yerleştiği Eğridir'de 1302 yılında Dündar Bey, Korkutelinde ise Emir Sinanü'd-din Medreseleri bu açıdan önemlidir. Diğer taraftan Germiyan Emirlerinden Umur b. Savcının rasathane olarak yaptırdığı Vacidiye Medresesi Türk üçgenlerine oturan büyük kubbesiyle dikkat çekmektedir(Varlık, 1974). Her üç medresede Selçuklu uslubunun en güzel örneklerini ortaya koymaları açılarından çok önemlidir.

Karahanlı, Gazneli ve Büyük Selçuklular'ın Rıbat olarak isimlendirdikleri Kervansaraylar, Anadolu'daki yüksek kültürü canlı bir şekilde aksettiren eserlerdendir. Denizliden, Erzurum, Kars ve Iğdır, Kütahyadan, Malatya, Bitlis, Ahlat'a, Antalyadan, Sinop ve Samsuna, uzanan bu yollar üzerinde Kervansaraylar meydana getirilmiştir. Bu eserler Türk mimarisinin Uçlara aktarılması yanında, XIII. Yüzyıldaki nüfus hareketliliklerinin yönleri hakkındada bilgiler verebilecektir. Gerek planları ve gerekse süsleme motifleri itibarıyla Türk sanatının en ücra yerlere dahi nakşedilmesi açısından önemlidir.

Moğol istilasıyla uç'lara yerleşmek zorunda kalan Türkmenler kendilerine ait mimari dokuyu buralarda ilk zamanlardan itibaren yansıtmaya başlamışlardır. Bu doku Türkmenler'in meydana getirdikleri Beyliklerle, zamana ve şartlara göre ana çizgilerden kopmadan, fakat bir takım değişikliklerle gelişerek genişlemeye devam etmiştir. Bu süreç Osmanlı Devleti ile birlikte dahada hızlanmış yeni tarzlar oluşturmuştur. Türk İslam kültürünün şiarı olan mimari eserlerin sayısı gün geçtikçe artmıştır. Bu konuda Osmanlı Devleti'nin ilk verileri incelenerek nasıl bir değişimin yaşandığını görmek gerekeceğinden Uç'lara ait 1530 tarihli Muhasebe-i Vilayeti Anadolu Defterlerini inceledik. Türkmenler'in uç'lara ilk yerleşmesi ile sözkonusu tarihe ait 438-1(438 numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri II (937/1530), 1994).-II(438 numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri II (937/1530), 1994).ve 166(166 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530), 1995). numaralı defter kayıtları karşılaştırıldığında Türkmenler'in uç'larda kendilerini kabul ettirdikleri ve kendilerini yansıtmak üzere büyük bir hızla meydana getirdikleri görülecektir.

1530 tarihine kadar Hüdavendigar, Biga, Karesi, Saruhan, Aydın, Menteşe, Teke, Kütahya, Karahisar-ı Sahip, Sultanönü, Hamid, Bolu, Kastamonu, Kocaeli vilayetlerinin söz konusu kayıtlarından anlaşıldığına göre, mimari bakımdan uç'larda Türk İslam uslubunun olduğu kanaatine varabilmekteyiz. Buna göre bahsedilen livalarda toplam olarak 260 camii, 625 mescit, 86 medrese, 406 zaviye, 39 kervansaray, 186 hamam, 38 imaret, 31 muallimhane, vs. şeklinde Türk İslam sanatını yansıtan eserler meydana getirilmiştir.

MOĞOL İSTİLASI SONRASI BATI ANADOLUDA KÜLTÜREL DEĞİŞİM

Moğol İstilasından Öncesinde Anadolu'da Kültür Disiplininin Oluşturulması

XIII. yüzyılda Anadolu'ya doğru gerçekleşen Moğol istilası Batı Anadolu'ya Türkmenler'in göç etmelerini sağlamıştır. Türkmenler yurt edindikleri bu coğrafyada kendilerine ait bir takım farklılıkları nakşetmeye başlamışlardır. Bu süreçte meydana gelen göçlerin en önemli özelliklerinden birisi mihmandarları olan Türkmen şeyhlerin tasavvufi disiplin ve terbiye içerisinde bulunmaları ve etrafındaki insanlara da bunu telkin etmeleridir. Dolayısı ile bu göçlerle Anadolu kültürel olarak fethedilmiştir.

Batı Anadolu'da Kültürel Değişimin Başlaması

XIII. yüzyılda Anadolu'nun özellikle Batı Anadolu'nun fethedilmesinde, Türkleşip İslamlaşmasında Hacı Ahmed Yesevi ve müntesiplerinin büyük hizmetleri olmuştur. Bu düşünce tarzının Anadolu'nun kültürel yapılanmasında çok büyük katkıları olmuştur.

Hacı Ahmed Yesevi Sultan Sencer devrinin önemli meşayihinden olan Hacı Yusuf-i Hamedaninin önde gelen halifelerindedir. Hacı Ahmed Yesevi, Tasavvufi Türk Edebiyatının kurucusu olmasının yanında Türk İslam Tasavvufunun en büyük mutasavvıflarındandır.

XIII. yüzyıl Anadolu'sunda Türkmen Şeyhlerinin hemen tamamı Hacı Ahmed Yesevi ekolünün Anadolu'daki takipçileri olmuşlardır. Aynı meslek ve meşrebin Anadolu'da inkişafını sağlamaya çalışmışlardır(Bayram, 2003). Bu ekolün müntesipleri Anadolu'da "Yaratılmışı Yaratandan Ötürü Sevmek" prensibini kabul etmişlerdir. Bu sebeple müntesipler, kendi iç dünyalarına kapanmayıp dışa dönük bir hayat tarzı benimsemişlerdir.

Şeyh Evhadü'd-din Hamid el-Kirmani, Yesevi anlayışın Anadolu'da hızla yayılmasını sağlayan kişilerden birisidir. Şeyhin Türk asıllı olması ve Türkmenler arasında Türkçe konuşması hızlı yayılmayı kolaylaştıran en önemli etkenlerdendir(Bayram, 2002).

Aynı zamanda bu anlayışın Türkmen yaşantısına uygun olması, hayatı göçebe tarzda devam eden insanların tercihlerinde kolaylaştırıcı bir rol oynamaktadır. Türkmenlerin tabiatla baş başa geçen hayatları bu meşrep vasıtasıyla şefkat ve tefekkürü onlara daha kolay anlatmış, daha çabuk İslama yaklaştırmıştır. Bu anlayışla birlikte Türkmenler, terbiye edilmiş düşünüş biçimi elde edip, bununla ahlaki yaşayışlarına yön vermişlerdir.

Anadolu'nun değişik yerlerinde özellikle Moğol istilası sebebiyle Uç'larda yayılan Yesevilik'le disipline edilen Evhadi hareket, mutedil İslam'ın buralardaki pencereleri olarak açılmaya devam etmiştir. Moğol istilasıyla birlikte Anadolu'nun uç'larında bulunan halifeleri vasıtasıyla Türkmen düşünüş tarzı terbiye edilmiş ve onların ahlaki yaşayışlarına yön verilerek davranış değişiklikleri ve farklı bir bakış tarzı meydana getirilmiştir.

Yesevi disiplin Anadolu'da Ahi hareketi üzerinde de tesirli olmuştur. Şeyh Evhadü'd-din Hamid el-Kirmani'nin damadı ve önde gelen talebelerinden olan Ahi Evren bu prensipler etrafında bir sistem meydana getirmiştir. Meydana getirilen bu teşkilatın asıl amacı ise toplum için faydalı bireyler yetiştirmektir.

Moğol istilasının Ahi teşkilatı üzerinde meydana getirdiği yıkım Ahilerin özellikle uç'lara doğru yönelmelerine sebep olmuştur. Uç'larda yerleşen Ahiler aldıkları tasavvufi terbiye çerçevesinde teşkilatlar meydana getirerek buralarda faaliyetlerini devam ettirmişlerdir. Uç'larda, kendi düşünce sistemleri çerçevesinde geliştirdikleri davranışlarıyla, sanat ve mesleklerindeki farklı özellikleriyle yeni bir tarz meydana getirmişlerdir. Uç'larda Ahi davranışları çerçevesinde kurumlar meydana getirilmiştir.

Türkmen göçleri ile birlikte Batı Anadolu farklı bir bakış açısı ve davranış biçimiyle karşı karşıya kalmıştır. Nitekim XIV yüzyılın ilk yarısında Batı Anadolu'yu ziyaret eden İbni Batuta bir çok yerde Ahilerle karşılaştığını bildirmekte, onların misafirperverliği karşısında şaşkınlığını gizleyememektedir (İbn Batuta, 1995).

Yine aynı kaynakta, meşhur seyyahın hemen her gittiği yerde Ahi zaviyelerinde kaldığı bildirilmektedir (İbn Batuta, 1995).

Meşhur seyyahın bu ziyareti Türkmen göçlerinden belli bir zaman sonra gerçekleşmiş olsa dahi, bir müessesenin herhangi bir yerleşim yerinde meydana gelmesi belli bir zamanı gerektirecektir. İbn Batutanın bildirdiklerinden anlaşıldığına göre Moğol istilasından kaçan Türkmenler büyük bir hızla Ahi kültürünü Uç'larda yaymaya başlamışlardır. Dolayısıyla Batı Anadolu bu tarihlerden itibaren Ahilerin meşgul olduğu meslek guruplarından Debbağlık, Demircilik, Dokumacılık ve Örgücülükle tanışmış ve bunlarla ilgili yeni kurumlar meydana getirmiştir. Özellikle halı dokumacılığında Orta Anadolu'dan uç'lara doğru gerçekleşen bu kültür aktarımı çok net olarak gözükmektedir. Orta Anadolu'da Kırşehir ve Sivas bölgelerinden, Batıda Uşak, Kula, Gördes, Bergama'ya geleneksel desen ve motifleriyle bir aktarım söz konusu olmuştur (Bodur, 1984).

Nitekim Çanakkale, Bergama, Milas, Kula, Gördes, Uşak, Batı Anadolu'nun önemli dokuma merkezleri olmuş, Avrupalı asilzadelerin bile siparişlerine cevap verilmiştir (Cahen, 2007).

Türkmen göçleriyle Batı Anadolu'ya maddi kültür öğelerinin taşındığı gibi manevi kültür öğelerinde taşındığı görülmektedir. Bunların başında İbn Batutanın ısrarla ifade ettiği Misafir ağırlama ve cömertlik hasleti gelmektedir. Dolayısıyla bu hasletlerini imaretler ve zaviyeler kurma şeklinde göstermişlerdir. Nitekim İbn Batuta Karesi vilayetini ziyaretinde Türkmen Beyler'i tarafından yaptırılıp yolcuların istifadesine sunulan bir imareten bahsetmektedir. Bu imarette yolcuların üç gün süreyle bütün ihtiyaçları karşılanmaktadır (İbn Batuta, 1995).

Türkmenler sahip oldukları hayat tarzı ve düşünce sistemleriyle uyumlu kurumlar meydana getirmeye Anadolu'da da devam etmişlerdir. Uç'larda sayıları hızla artan şehirler, kasabalar, köyler, mahalleler meydana getirerek buralarda camii'leri, mescidleri, medreseleri, zaviyeleri, kervansarayları, hamamları, çeşmeleri ve imaretleri hızla inşa etmişlerdir.

SONUÇ

Uç'lardaki Türkmen Beyler'i Moğol istilası öncesinde Türkiye Selçuklular'ına bağlı Meliklik tarzında idarelerini sürdürürken, istila sonrasında Uç'lar, iç kesimlerden kaçan Türkmenler'in sığınağı haline gelmiştir. XIII. Yüzyılda yaşanan bu göçler ile birlikte uçlardaki Türkmen nüfusunun artması Türkmenlerin kendi hâkimiyetlerini kurmalarını sağlamıştır. Anadolu'nun uçlarında yerleşen Türkmenler, milli kimlik ve kültürlerini buraya taşıyarak, hayat tarzlarını devam ettirmişlerdir. Meydana getirilen beylikler buralarda müesseseler inşa ederek uçların Türkmen tarzında yeniden şekillenmesini sağlamış, Anadolu coğrafyasını kendileri için vatan haline dönüştürmüşlerdir.

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri

387 Numaralı Muhâsebe-i Vilayet-i Karaman ve Rum Defteri, I, (937/1530), (1996), Ankara.

166 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530), (1995), Ankara.

438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri II (937/1530), (1994), Ankara.

Kitaplar

Aşıkpaşazâde, (1949), Tevârih-i Âl-i Osman, Haz. N. Atsız, İstanbul.

Aslanapa, O. (1973), Türk Sanatı II, İstanbul.

İbn Batuta, (1995), Büyük Dünya Seyahatnamesi, Sadeleştiren, Mümin Çevik, İstanbul.

Bayram, M. (1991), Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu, Konya.

Bayram, M. (2003), Türkiye Selçukluları Üzerine Araştırmalar, Konya.

Cahen, C. (2007), Osmanlılardan Önce Anadolu, Çev. Erol Üyepazarcı, İstanbul.

Lindner, R.P. (2000), Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar, Çev. M. Günay, Ankara.

Müneccimbaşı, (1995), Câmîu'd- Dûvel, Çev. A. Ağırakça, İstanbul.

Öney G. (1998), Anadolu Selçuklularının Mimarî Süslemesi ve El Sanatları, Ankara.

Sümer F. (1992), Safevi Devletinin Kuruluş ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü, Ankara.

Sümer F. (1992), Oğuzlar, İstanbul.

Sümer F. (1992), Çepniler, İstanbul.

Şükrullah, (1949), Behçetü't-Tevârih, Haz. N. Atsız, İstanbul.

Togan, Z. V. (1981), Umumi Türk Tarihine Giriş, İstanbul.
Uzunçarşılı İ.H. (1988), Anadolu Beylikleri, Ankara.
Varlık, M. Ç. (1974), Germiyanogulları Beyliği Tarihi, Ankara.

Makaleler

Bodur, F. (1984), “ Batı Anadolu Halılarından Bir Grup”, Sanat Çevresi, 2, 10-13.
Bayram, M. (2002), “ Anadolu Selçukluları Zamanında Evhadi Dervişler”, Türkler Ansiklopedisi, VII, 320-327.
Emecen, F. (1991) “ Aydın” İslam Ansiklopedisi, (TDV), 4, 235-237.
Kofoğlu, S. (1995), “Eşrefoğulları”, (TDV), 11, 484-485.
Sümer, F. (1970), “Anadoluda Moğollar”, SAD, s. 25-60.